

ПРИНЦИП УСНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДЧИНСТВІ

Питання про склад принципів цивільного процесуального права викликало й викликає дискусії в теорії та на практиці. Як слушно зазначає В. М. Шерстюк, до цього питання слід підходити з надзвичайною обачністю, адже необмірковане і невиправдане розширення складу принципів може призвести до «знецінення» та розмиття цієї надзвичайно значущої в соціальному й правовому плані категорії. Звуження складу принципів – до зниження гарантій судового захисту прав громадян і організацій [1, с. 57].

Разом із тим, зміни, що відбулися за останні роки в економіці, політиці, праві України, не могли не вплинути на розвиток правових принципів, у тому числі й на розвиток принципів цивільного процесуального права. Вони, як і принципи інших галузей права, не є постійними, застиглими положеннями, що не підвладні трансформації. Із розвитком суспільних відносин і галузі права може певною мірою змінитися їх склад, зміст, сфера застосування, гарантії реалізації, що потребує відповідного дослідження.

У даній роботі ми пропонуємо звернути увагу на принцип усності цивільного судочинства – один із тих принципів, якому в науковій та навчальній літературі, на нашу думку, зокрема, в останні роки, приділяється недостатньо уваги. З відомих нам монографічних досліджень проблемам принципу усності цивільного судочинства присвячено роботи О. Ф. Воронова [2], М. М. Ясинка [3]. Торкався цієї тематики й автор даної статті [4].

У той же час, з огляду на вимоги розді-

лу II Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схваленої Указом Президента України від 10 травня 2006 р., дане питання заслуговує на увагу. Право на справедливий судовий розгляд останнім часом стало предметом обговорення багатьох учених і практиків у різних галузях права. У літературі та на практиці сталою є точка зору, що це право має декілька складових елементів (аспектів): право доступу до судової процедури; право на справедливий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом; право на публічний розгляд справи; право брати участь у судовому розгляді справи, маючи рівні можливості з іншою стороною, право допитувати свідків тощо.

В останні роки Європейський суд з прав людини визнав, що концепція «публічного розгляду справи», передбачена п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, охоплює також право на «усний розгляд» принаймні на рівні першої інстанції. Зокрема, якщо та чи інша особа вимагає проведення усного розгляду і відсутні будь-які виняткові обставини, що могли б обґрунтувати відмову в проведенні такого розгляду, поняття «публічний розгляд» відповідно до п. 1 ст. 6 включає право на усний розгляд. Принципи швидкого й ефективного судочинства поступаються у своїй значущості необхідності надання заявником можливості усного обґрунтування своєї позиції у справі (Gos v. Turkey, 2002; Яковлев про-

ти Росії, 2005). Проте обов'язок проведення публічного розгляду не є абсолютним. Так, наприклад, розгляд може бути проведеним, якщо сторона недвозначно відмовляється від нього, не вимагає проведення усних слухань, то можна вважати, що вона відмовляється від цього права і відсутні питання суспільного інтересу, що обумовлюють необхідність публічного розгляду (Hakansson and Stureson v. Sweden, 1990; Schuler-Zraggen v. Switzerland, 1993).

Стосовно ж перегляду цивільних справ, Європейським судом було вирішено, що усні слухання на етапі розгляду апеляції не є необхідними, якщо проводився усний розгляд по суті справи в суді першої інстанції. Однак і на даному етапі може бути використано право на усний розгляд, якщо апеляція може торкатися як фактичних, так і правових питань справи (Fredin v. Sweden (№ 2), 1994; Fischer v. Austria, 1995).

В історичному аспекті нормативне закріплення усності судового розгляду і звернення до наукових досліджень цього правила пов'язується з прийняттям Уставу цивільного судочинства від 20 листопада 1864 р. (далі – УЦС) та інших Судових уставів 1864 р. У цей же час з'являється поняття «принцип усності».

У найбільш загальному вигляді усність була закріплена в ст. 13 УЦС: «При всіх діях судових установ щодо провадження цивільних справ, крім випадків, указаних у законі, допускається присутність учасників процесу і сторонніх осіб та надання сторонами словесних пояснень» і ст. 324 УЦС: «Доповідь у справі і словесні змагання учасників процесу відбуваються у відкритому судовому засіданні суду». Згідно із зазначеними нормативними положеннями будь-які докази та матеріали справи в процесі «проговорюються»: суду недостатньо ознайомитися з ними й надати таку можливість заінтересованим особам – суддя зобов'язаний оголосити їх. Також усно в судовому розгляді заявляються клопотання, а заявлені в письмовій формі – оголошуються [2, с. 78].

Як указував Є. О. Нефедьєв, «...пояснення справи на словах необхідно ... щоб суд-

дя міг однією живою, цілісною і неперервною дією охопити весь матеріал, з якого має отримати впевненість в істині всіх указаних сторонами подій» [5, с. 25].

Ученими-процесуалістами ХХ ст. даний принцип пов'язувався саме з процесом доказування [6, с. 52–53]. Висловлювалися думки, що даний принцип визначає форму доведення до суду та інших учасників процесуальної діяльності фактичного та доказового матеріалу, є принципом інституту судового розгляду і діє лише на стадії судового розгляду цивільної справи в суді першої інстанції [7, с. 22; 8, с. 46]. Усність судового розгляду полягає в тому, що розгляд справи провадиться усно, процесуальна діяльність суддів і учасників процесу відбувається у словесній формі, завдяки чому судді можуть краще і повніше сприймати факти справи, а особи, які беруть у ній участь, – реально і точно довести їх до відома суду, сприймати зміст дій всіх учасників процесу, висловлювати свої міркування, заперечення, спростування з метою встановлення дійсних обставин справи [9, с. 57]. Усна форма спілкування суду з учасниками процесу найкращим чином забезпечує дослідження обставин справи у точній відповідності до об'єктивної дійсності, правильне й всебічне дослідження й оцінку доказів [10, с. 42].

Що ж являє собою, з нашої точки зору, принцип усності в даний час, який його зміст та тенденції розвитку? Науковий погляд на цей принцип як на допущення в процес доказів і в усній, і в письмовій формі навряд чи відповідає сьогоденному розумінню принципу.

Стаття 6 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України закріплює вимоги щодо гласності та відкритості судових процесів, зміст якої зводиться до того, що розгляд справ в усіх судах провадиться не лише усно, але й відкрито. Хоча дана норма і не розкриває змісту принципу усності, але його можна встановити із диспозиції низки статей ЦПК.

Аналіз положень ЦПК України дозволяє встановити такий зміст принципу усності: 1) спілкування суду з учасниками

процесу в судовому засіданні відбувається шляхом судового розгляду, тобто усно. Саме через усну форму спілкування учасники процесу мають змогу досить ефективно розуміти один одного; 2) процесуальні дії суду та інших учасників процесу в судовому засіданні відбуваються в усній формі і таким чином вони набувають процесуального значення; 3) повідомлення суду всього доказового матеріалу в справі, його дослідження відбувається в усній формі. Даний принцип діє у всіх судових інстанціях і закріплений у ЦПК України.

На нашу думку, цей принцип не пов'язаний лише з процесом доказування; доказування – це лише одна з процесуальних дій, у яких знайшов своє відображення цей принцип. Він стосується й надання та дослідження доказів, заявлення клопотань, відводів, оголошення складу суду та інших учасників процесу, роз'яснення процесуальних прав та обов'язків учасникам процесу, судових дебатів, оголошення судових актів тощо.

Найбільш повно вимоги принципу усності виявляються на головній стадії цивільного процесу – при розгляді справ у судових засіданнях як суду першої інстанції, так і в апеляційних та касаційній інстанціях. Так, відповідно до ст. 163 ЦПК головуючий в усній формі відкриває судові засідання й оголошує про розгляд справи. Секретар судового засідання усно доповідає суду про явку осіб на судові засідання, про те, чи вручені повістки та повідомлення тим, хто не з'явився, та які є відомості про причини їх неявки. Надалі суд в усній формі шляхом діалогу встановлює особу кожного, хто з'явився на судові засідання, а також перевіряє повноваження представників. У разі участі в справі перекладача суд роз'яснює йому його процесуальні права та обов'язки, при цьому попереджає його про кримінальну відповідальність відповідно до ст. ст. 384, 385 Кримінального кодексу України за завідомо неправдивий переклад і за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків та приводить його до присяги (ст. 164 ЦПК).

Після цього головуючий оголошує склад суду, повідомляючи про те, хто персонально бере участь у розгляді справи як суддя, експерт, перекладач, спеціаліст, секретар судового засідання. Якщо у справі бере участь прокурор, то оголошується його прізвище. Головуючий роз'яснює сторонам, їх представникам, третім особам право на відвід складу суду (судді), експерта, перекладача, спеціаліста, а також їх процесуальні права та обов'язки (ст. ст. 166, 167 ЦПК).

Головуючий у судовому засіданні, керуючи його ходом, виконує від імені суду певні процесуальні дії, до яких, крім вищезазначених, зокрема, належать усне роз'яснення особам, які беруть участь у справі, їх процесуальних прав та обов'язків (ст. 167 ЦПК). Неналежне ж роз'яснення особам, які беруть участь у справі, їх процесуальних прав може спричинити відміну судового рішення.

При цьому у випадках, визначених кодексом, суд зобов'язаний безпосередньо сприяти реалізації цих прав. Так, згідно із ст. 168 ЦПК суд шляхом постановки питань до осіб, які беруть участь у справі, з'ясовує, чи мають вони клопотання або заяви, які розглядаються судом після того, як буде заслухана думка решти присутніх у судовому засіданні осіб, що беруть участь у справі. Також суд обов'язково має заслухати думку осіб, які беруть участь у справі, про можливість розгляду справи за відсутності свідка, експерта, спеціаліста, перекладача, які не з'явилися на судові засідання (ст. 170 ЦПК); у разі заявлення відводу суд повинен вислухати особу, якій заявлено відвід, якщо вона бажає дати пояснення, а також думку осіб, які беруть участь у справі (ч. 1 ст. 24 ЦПК).

Відповідно до ст. ст. 173, 176 ЦПК суд доповідає справу, яка підлягає розгляду, та з'ясовує, чи підтримує позивач свої вимоги, чи визнає відповідач вимоги позивача та чи не бажають сторони закінчити справу мировою угодою або звернутись для вирішення спору до третейського суду. Після доповіді у справі суд заслуховує пояснення осіб, які беруть участь у справі.

Якщо у справі є письмові пояснення сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, головуючий оголошує зміст цих пояснень.

Дослідження доказів також відбувається з дотриманням вимог усності. Зокрема, згідно зі ст. 180 ЦПК свідків для допиту в судові засідання викликає головуючий, встановлює особу свідка, вік, рід занять, місце проживання, з'ясовує відношення до осіб, які беруть участь у справі, роз'яснює його права і з'ясовує, чи не відмовляється свідок із встановлених законом підстав від давання показань, попереджаючи свідка під розписку про кримінальну відповідальність за свідомо неправдиве показання і відмову від давання показань, приводить свідка до присяги та пропонує повідомити суду все, що свідку особисто відомо у справі, після чого першою задає питання особа, за заявою якої викликано свідка, а потім інші особи, які беруть участь у справі.

Для показань свідків встановлена усна форма, разом із тим через неможливість із поважних причин явки свідків у судові засідання їх пояснення можуть надійти до суду в протоколах, зібраних судом шляхом судових доручень, з наступним проголошенням таких протоколів у судовому засіданні. Особи, які беруть участь у справі, мають право висловити своє ставлення до цих показань і дати щодо них свої пояснення. Крім того, відповідно до ст. 181 ЦПК при наданні свідчень свідок не може користуватись раніше складеними письмовими нотатками, крім випадків, коли його показання пов'язані з обчисленнями та іншими даними, які важко зберегти в пам'яті.

Дослідження письмових, речових доказів, а також висновку експерта теж здійснюється з дотриманням вимог принципу усності.

Письмові докази або протоколи їх огляду оголошуються в судовому засіданні та надаються для ознайомлення особам, які беруть участь у справі, а в необхідних випадках – експертам, спеціалістам і свідкам. Особи, які беруть участь у справі,

мають право давати свої пояснення з приводу цих доказів або протоколів. Заяви про підробку письмових документів та клопотання осіб про виключення таких документів із числа доказів обговорюються та вирішуються в усній формі з проголошенням у надалі відповідної ухвали суду (ст. 185 ЦПК). Таким чином, уся ін формація про обставини справи, яка міститься у письмових доказах, повинна доводитися до суду лише в усній формі.

Не є винятком і закриті судові засідання з метою збереження таємниці особистого листування громадян та телеграфних повідомлень, коли дані особи не дають згоди на оголошення такої інформації у відкритому судовому засіданні (ст. 186 ЦПК). Дані обставини не приводять до обмеження принципу усності в судовому процесі, оскільки в даному випадку особисте листування та телеграфні повідомлення підлягають проголошенню і досліджуються, але в межах закритих судових засідань.

Щодо огляду речових доказів у судовому засіданні, то особи, які беруть участь у справі, а в необхідних випадках – експерти, спеціалісти і свідки, як правило, супроводжують весь процес відповідними усними зауваженнями та поясненнями щодо даних доказів. Більше того, особи, учасники процесу, можуть ставити питання з приводу речових доказів свідкам, а також експертам, спеціалістам, які їх оглядали. У разі неможливості доставити в суд речові чи письмові докази, вони можуть бути оглянуті і досліджені за місцем їх знаходження. Протоколи їх огляду оголошуються в судовому засіданні (ст. 187 ЦПК).

Вимагають оголошення в порядку дослідження доказів і висновки експерта. Висновок оголошується в усній формі. При цьому оголошенню підлягає не лише резолютивна частина експертного висновку, а й дослідницька. При дослідженні експертних висновків у судовому засіданні суб'єкти цивільно-процесуальних правовідносин мають право ставити перед експертами запитання, які б роз'яснювали й доповнювали суть досліджень та отриманих на їх підставі висновків (ст. 189 ЦПК).

Під час дослідження доказів суд може скористатися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями (висновками) спеціалістів, після чого суд і особи, які беруть участь у справі, можуть ставити запитання спеціалісту з метою роз'яснення і доповнення висновку (ст. 190 ЦПК).

Після з'ясування всіх обставин справи та перевірки їх доказами головуючий надає сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, можливість дати додаткові пояснення, які можуть доповнити матеріали справи (ст. 192 ЦПК). Такі доповнення також надаються в усній формі.

В усній формі проходять і судові дебати, які дають можливість особам, що беруть участь у справі, підвести підсумок проведених досліджень, висловити свої міркування щодо достовірності зібраних доказів та їх значення для справи, звернути увагу суду на норми права, які належить застосувати, зробити висновок про обґрунтованість і законність вимог та заперечень, висунутих особами, які беруть участь у справі, з подальшим викладенням своїх прохань щодо змісту судового рішення. З дозволу суду промовці можуть обмінюватись репліками (ст. 193 ЦПК). Закон не забороняє учасникам судових дебатів надавати суду зміст своїх промов чи їх частину в письмовому вигляді (наприклад, розрахунок сум, що підлягають стягненню, перелік обставин, віднесених до справи тощо), але незалежно від цього виступи учасників судових дебатів повинні бути лише в усній формі.

Після судових дебатів головуючий оголошує про вихід суду до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення. Ухвалені рішення суду або його вступна та резолютивна частини оголошуються негайно після закінчення судового розгляду прилюдно, крім рішень про усиновлення дітей громадянами України, які оголошуються лише особам, що беруть участь у розгляді справи. Головуючий роз'яснює зміст судового рішення, порядок і строки його оскарження (ст. ст. 195, 218 ЦПК).

Таким чином, головним складником судочинства є усна форма спілкування

всіх без винятку суб'єктів цивільно-процесуальних правовідносин. Такий висновок ґрунтується на тому, що саме принцип усності покладено в основу всіх норм ЦПК, які регулюють весь хід судового розгляду справ.

У результаті аналізу принципу усності в суді першої інстанції постає питання, чи виявляється принцип усності в судах апеляційної та касаційної інстанцій. Аналіз нормативних положень ЦПК України, що регламентують порядок перегляду судових рішень, засвідчує, що розглядаються вони з дотриманням вимог принципу усності. У судових засіданнях судів апеляційної та касаційної інстанцій повідомлення суду матеріалів справи та його дослідження з метою перевірки законності та обґрунтованості оскаржуваних рішень відбувається в усній формі (ст. ст. 301, 302, 304, 317, 332, 333 ЦПК). Зазначене стосується й судових проваджень у зв'язку з винятковими та нововиявленими обставинами (ст. ст. 357, 365 ЦПК), порядку вирішення процесуальних питань, пов'язаних із видачею дубліката виконавчого листа або судового наказу (ст. 370 ЦПК), поновленням пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання (ст. 371 ЦПК). Це ж характерно і для справ, пов'язаних із вирішенням питань повороту виконання судового рішення (ст. 380 ЦПК), судового контролю за виконанням судових рішень (ст. 386 ЦПК), розгляду клопотань про надання дозволу на примусове виконання рішень іноземного суду (ст. 395 ЦПК), розгляду клопотання про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню (ст. 401 ЦПК).

Крім того, на стадії провадження у справі згідно зі ст. 130 ЦПК для з'ясування можливостей врегулювання спору до початку безпосереднього судового розгляду та забезпечення правильного і швидкого вирішення справи проводиться попереднє судове засідання, на якому, зокрема, суддя повинен шляхом усного діалогу зі сторонами з'ясувати: чи не відмовляється позивач від позову; чи визнає по-

зов відповідач; чи не бажають сторони укласти мирову угоду або передати справу на розгляд третейського суду. У разі неможливості врегулювання спору до судового розгляду суддя знову ж таки шляхом усного спілкування зі сторонами уточнює позовні вимоги, заперечення проти позову; з'ясовує склад осіб, які братимуть участь у справі; факти, які необхідно встановити для вирішення справи і які з них визнаються кожною стороною; якими доказами кожна сторона буде обґрунтовувати свої доводи чи заперечення тощо.

Попереднє судове засідання проводиться за участю сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. При цьому воно відбувається з додержанням загальних правил, установлених для судового розгляду. Таким чином, можна констатувати, що принцип усності в ЦПК України набув ширшого впливу на судовий процес і його дія тепер поширюється не лише на стадію судового розгляду, як це було закріплено в ЦПК 1963 р., але й на провадження у справі досудового розгляду.

Аналіз цивільного процесуального законодавства свідчить про те, що вимоги принципу усності наявні на всіх стадіях цивільного процесу і посідають на кожній стадії одне із центральних місць. Саме усна публічність, а не письмова таємність є однією із складників сучасного судочинства. Зрозумілість розгляду цивільної справи для всіх присутніх в залі засідання – головний критерій дотримання принципу усності.

Сутність даного принципу в тому, що він визначає обов'язковий спосіб передачі інформації між всіма учасниками судового розгляду. Він стосується не лише суду та осіб, які беруть участь у справі, але й осіб, які сприяють здійсненню правосуддя. Принцип усності судового розгляду полягає в тому, що в судовому засіданні передання інформації від одного учасника процесу до іншого (обмін інформацією) здійснюється обов'язково в усній формі, що не виключає передання цієї ж інформації в інших формах (письмовій, речовій, у формі аудіо- і відеозапису), а також письмової та іншої фіксації цієї передачі. Тобто

пред'явлення до суду письмових заяв, заперечень і клопотань, письмових доказів, а також письмове закріплення судових дій, протоколювання, судове діловодство не є винятками з дії принципу усності.

Виходячи з даного розуміння принципу, можна погодитися з О. Ф. Вороновим, що навряд чи можна говорити про «принцип поєднання усності та письмовості» і навіть про «поєднання принципів усності та письмовості». Взагалі, за такого підходу будь-який принцип можна назвати «принципом поєднання» (змагальності та активності суду, гласності та конфіденційності тощо), оскільки з будь-якого принципу існують винятки. Тим не менш, як і при дії інших принципів, при дії принципу усності мають дотримуватися розумні межі [2, с. 96]. Наприклад, при оголошенні довідки не обов'язково вказувати друкарню, що виготовила бланк довідки, тираж бланка (якщо це прямо не стосується справи).

У той же час, як і інші принципи цивільного судочинства, даний принцип має винятки. Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 187 ЦПК України речові докази оглядаються судом або досліджуються ним іншим способом, а також пред'являються для ознайомлення особам, які беруть участь у справі, а в необхідних випадках – також експертам, спеціалістам і свідкам. Виходячи з принципу усності, належало б установити в законі, що речові докази оглядаються судом й усно описуються. Таким же чином мають досліджуватися аудіо- і відеозаписи: головуючий має усно описати побачене чи почуте, якщо інформація передається не в словесній формі, а в іншій звуковій формі або через зображення. Проте даний виняток свідчить про певну тенденцію – відхід від обов'язкової усності передачі інформації, якщо інформація про обставини, що мають значення для справи, вичерпно передається у вигляді відео- чи аудіо інформації. Розвиток високих технологій у майбутньому, можливо, дозволить фіксувати (в тому числі і в автоматичному режимі) багато фактів реального життя, зокрема й факти, що

мають юридичне значення. Можливо, надалі відео- та аудіо відтворення зафіксованих фактів в суді може зробити зайвим обов'язкову усну передачу інформації в судовому засіданні.

Крім того, останнім часом спостерігається тенденція розвитку принципу усності в бік його обмеження з метою прискорення й спрощення судочинства. Мова йде про запровадження ЦПК України 2004 р. інституту судового наказу та наказного провадження.

Усність судочинства дозволяє виконувати завдання цивільного судочинства (правильно розглядати й вирішувати справи), оскільки завдяки усності легше оцінити достовірність доказів, поставити необхідні питання й отримати на них відповіді. Усний процес чинить виховний і превентивний вплив на громадян, які присутні на судовому розгляді. Порушення принципу усності – це, звичайно ж, порушення процесуального законодавства. Проте формулювання положень ст. ст. 309, 338 ЦПК України такі, що їх навряд чи із впевнені-

стю можна назвати гарантіями дотримання даного принципу, особливо з урахуванням положень ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 337 ЦПК, що не може бути скасовано правильно по суті і справедливе рішення суду з одних лише формальних міркувань. З огляду на зазначене вважаємо слушною точку зору О. Ф. Воронова, що, крім закріплення принципу усності у вигляді окремої норми, в ЦПК слід закріпити положення про те, що порушення даного принципу є суттєвим порушенням процесуального законодавства [2, с. 98].

Обсяг статті, на жаль, не дозволяє зупинитися на висвітленні всіх проблем розуміння сутності та змісту принципу усності, але всі вони потребують подальшого теоретичного дослідження, належного законодавчого забезпечення та осмислення практики його застосування, із тим, щоб подальші зміни в законодавстві сприяли насамперед забезпеченню захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, доступності судового захисту.

Література

1. Шерстюк В. М. Право быть заслушанным и быть услышанным – принцип гражданского процессуального права / В. М. Шерстюк // Заметки о современном гражданском и арбитражном процессуальном праве / [под ред. М. К. Треушникова]. – М. : Изд. Дом «Городец», 2004. – С. 57–64.
2. Воронов А. Ф. Принципы гражданского процесса: прошлое, настоящее, будущее / Воронов А. Ф. — М. : Изд. Дом «Городец», 2009. – 496 с.
3. Ясинок М. М. Принципы усности, непосредственности та безперервності у цивільному судочинстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / М. М. Ясинок. – Х., 2002. – 20 с.
4. Ясинок М. М. Принципы усности, непосредственности та безперервності у цивільному судочинстві : моногр. / М. М. Ясинок, В. А. Кройтор. – Х. : Еспада, 2007. – 152 с.
5. Нефедьев Е. А. Основные начала гражданского судопроизводства. Казань, 1895 / Е. А. Нефедьев // Избранные труды по гражданскому процессу / [редкол. : Т. Е. Абова, А. Т. Боннер и др.]. – Краснодар : Сов. Кубань, 2005. – 400 с.
6. Гражданский процесс : учеб. для юрид. ин-тов и ф-тов / [под ред. К. С. Юдельсона]. – М. : Юрид. лит., 1972. – 439 с.
7. Тertyшников В. И. Гражданский процесс : курс лекций / Тertyшников В. И. – 2-е изд., доп. – Х. : ООО «РИРЕГ», 1995. – 158 с.
8. Цивільне процесуальне право України : [підруч. для юрид. вузів і ф-тів] / В. В. Комаров, В. І. Тертишников, Є. Г. Пушкар та ін. ; за ред. В. В. Комарова. – Х. : Право, 1999. – 592 с.
9. Штефан М. Й. Цивільний процес : підруч. для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / Штефан М. Й. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2001. – 696 с.
10. Советский гражданский процесс : учеб. / [под ред. М. К. Треушникова]. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 463 с.

Надійшла до редколегії 16.06.2009

Анотації

У статті розглядається дія принципу усності при розгляді цивільних справ. У роботі зазначається, що аналіз цивільного процесуального законодавства свідчить про те, що вимоги принципу усності наявні на всіх стадіях цивільного процесу і посідають на кожній стадії одне із центральних місць. Саме усна публічність, а не письмова таємність є одним із складників сучасного судочинства.

В статье рассматривается действие принципа устности при рассмотрении гражданских дел. В работе отмечается, что анализ гражданского процессуального законодательства свидетельствует, что требования принципа устности имеет место во всех стадиях гражданского процесса и занимает на каждой стадии одно из центральных мест. Отмечается, что устная публичность, а не письменная тайность является одной из составляющих современного судопроизводства.

In clause action of a principle of verballity is considered by consideration of civil cases. In work it is marked, that the analysis of the civil remedial legislation testifies, that requirements of a principle of verballity takes place in all stages of civil process and borrows one of the central places at each stage. Oral publicity is marked, that, instead of written secrecy is one of components of modern legal proceedings.

УДК 346.11

К. А. КАРЧЕВСЬКИЙ,

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри правових основ підприємницької діяльності
Навчально-наукового інституту права, економіки та соціології
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРЕДМЕТ, МЕТОД ТА ПОНЯТТЯ ГОСПОДАРСЬКОГО (ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО) ПРАВА

Докорінні зміни, що відбулися у законодавстві в останній період, і зокрема прийняття нового Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) [1] та Господарського кодексу України (далі – ГКУ) [2] кардинально впливають на всю систему господарювання нашої країни. Можемо передбачити, що з прийняттям цих нормативних актів зникнуть останні перепони на шляху розбудови національної економіки на нових засадах та почнеться економічне зростання, що створить надійний базис у розбудові України як демократичної, правової та соціальної держави.

Разом із цим, прийняття вказаних нормативних актів створило певні перешкоди у справі гармонізації та оптимізації економічних відносин. Це пов'язане, насамперед, із неузгодженістю наукових поглядів на те, що являють собою економічні

відносини як об'єкт правового регулювання. У юридичній доктрині існують також різні погляди на те, яким має бути механізм правового регулювання таких відносин. Так, існують дві основні наукові концепції. Перша – концепція господарського права, прихильники якої вважають, що господарські правовідносини органічно поєднують у собі відносини, які виникають між суб'єктами господарювання у процесі здійснення ними господарської (і насамперед, підприємницької) діяльності (так звані «горизонтальні» відносини) та відносини, що виникають між суб'єктами господарювання та відповідними державними органами у процесі державного регулювання економіки (так звані «вертикальні» відносини) [3]. Друга концепція – концепція цивільно-правового регулювання підприємницьких відносин (концеп-